

ỌNỌDỤ ILU IGBO N'IDUUAZI NA ABỤ TONY UBESIE A HOỌRỌ

Nkoli Mercy Nnyigide

<http://dx.doi.org/10.4314/og.v12i1.s1.13>

Ụmị Ederede

Ilu bụ nkaasụsụ pụrụ iche ndị Igbo ji achọ okwu mma. Ọ bara nnukwu uru na ndụ ndị Igbo. Nke a mere e ji kowaa ya dị ka mmanụ ndị Igbo ji eri okwu. Ha na-eji ya eziputa echiche, nkwenye, omenala na nhururwa ha dị iche iche. Ọtụtụ ndị odee agumagu na-agbado ụkwụ n'ilu edeputa agumagu ha. Anyị chọputara na ụfọdụ ndị odee Igbo na-edeputa agumagu n'asụsụ Bekee na-agba mbọ iwebata ilu Igbo dị iche iche n'ọrụ ha. Ebumnoobi ha bụ ka a gunye ọrụ nka ha dị ka agumagu Igbo. N'agbanyeghị mbọ ha na-agba n'ime nke a, ọ bụ ihe doro anya na ilu Igbo e webatara n'agumagu Igbo na-aka eziputa echiche na nkwenye ndị Igbo karịa nke e webatara n'agumagu Bekee. Ọzọ, nwa nchọcha chọputara na ụfọdụ ndị ntorobịa Igbo anaghị enwe mmasị n'igụ ụfọdụ akwụkwọ agumagu Igbo, ọkachasị nke Tony Ubesie n'oge ugbu a. Ihe kpatara nke a bụ na ha anaghị aghọtacha ilu Igbo dị iche iche o webatara na ha. Ka o sila dij, ederede a na-eleba anya n'ụfọdụ ilu Igbo e ziputara n'akwụkwọ agumagu Tony Ubesie a hoọrọ, iji chọputa etu odee a si ziputa ilu ndị ahụ, ọrụ ha na-arụ n'akwụkwọ agumagu nakwa uru dị iche iche ha bara. Nwa nchọcha gbadoro ụkwụ n'usoro nkọwa wee ziputa ihe ndị ọ chọputara. Site na nchọcha o mere, ihe ndị ọ chọputara gunyere na: Tony Ubesie na-esite n'ilu Igbo dị iche iche akọwaputa omenala na nkwenye ndị Igbo dị iche iche, nka Tony Ubesie ji ewebata ilu Igbo n'ọrụ ya bụ otu ihe na-akwalitekarịcha akanka ya ma mee ka ọ puo iche na nke ndị odee ọzọ, Ubesie na-agbadokarị ụkwụ n'ilu Igbo enye akwụkwọ agumagu ya aha, dgz.

Ndubanye

Ilu bụ otu n'ime atumatu agumagu e nwere n'Igbo. Agburu dị iche iche nwere ilu nke ha. Ọ bụ ilu ndị Igbo ka e ji mara ha. Ilu Igbo bụ nka okwu pụrụ iche ndị Igbo ejighị egwu egwu. N'agbanyeghị ogogo mmụta na mgbanwe teknụzụ wetarala n'usoro mmụta e nwere n'oge ugbu a, ndị Igbo ọkachasị ndị okenye ka ji ilu ndị Igbo

Nnyigide: Onọdu ilu igbo n' iduuazi na abụ Tony Ubesie...

kporo ihe. O bụ ilu ka e ji amata onye bụ ọkaokwu n' asụsụ Igbo. Nke a mere e ji kowa ilu dika mmanụ ndị Igbo ji eri okwu.

Ọtụtụ ndị Igbo ji ilu ha kporo ihe. Nke a mere na ha na-ewebata ya n' okwu na n' ederede ha. A na-ahụta okwu maọbụ ederede ọbụla ilu adighi na ya ka ofe e jighi nnu tee. Onọdu ilu nwere na ndụ ndị Igbo abughị ihe a ga-akocha n' ederede a. Ilu di nnukwu mkpa n' agugu na ndụ ndị Igbo. Ya mere e ji atụ ilu ndi a. "Onye a turo ilu kowaara ya, i mara na ego e ji lu nne ya lara n' iyi, "A turo ọmara o mara, ma a turo ofeke, o fenyee isi n' ohia", "Onye nzuzu gara ikpe biliri ila mgbe o huru ka ndi ibe ya biliri ma na-aju mgbe a ga-ebi ikpe" -ihe kpatara nke a bu na o ghotaghị ilu e ji bie ikpe. Ndi Igbo na-esite n' ilu ha eziputa echiche ha, nkwenye ha, nsiriwuwa ha.

A bịa n' agumagu, ilu dikwa nnukwu mkpa. Nke a mere ndi odee agumagu, okachasi ndi odee agumagu Igbo ji agba nnukwu mbọ n' iwebata ilu Igbo n' oru ha. Ebe a kowara agumagu di ka enyo e ji ahụ ndu, otutu ndi odee agumagu na-esite n' ilu ha na-ewebata n' akwukwo agumagu ha eziputa nkwenye, echiche, na omenala ndi Igbo di iche iche. N' ihi mkpa ilu di n' agumagu, ufodu umu afọ Igbo na-edeputa agumagu n' asusu Bekee, di ka Chinua Achebe na-agbali n' uzọ abula uzọ iwebata ilu Igbo n' agumagu ha. N' agbanyeghi mbọ niile ha na-agba, nwa nchocha choputara na echiche na nghota di n' ilu Igbo na-akacha aputa ihe n' agumagu e deputara n' asusu Igbo kari na nke Bekee.

N' agumagu Igbo, nwa nchocha choputara na Tony Ubesie na-ewebatakarị otutu ilu Igbo n' oru ya. N' ederede a, a ga-elebe anya n' ufodu ilu Igbo o webatara n' iduuazi na abụ ya, uzọ di iche iche Tony Ubesies si webata ilu n' agumagu ya, oru ilu Igbo ndi ahụ naru nakwa uru di iche iche ha bara.

Nyocha Ederede

Mputara Okwu ufodu

N' ebe a, a ga-enye nkowa okwu ufodu gbara elu n' ederede a. Nke a ga-enye aka mee ka a ghotu ihe a na-ekwu nke oma. Okwu ndi ahụ gunyere: ilu, abụ, iduazị Igbo, na agumagu Igbo.

Mputara Ilu Igbo

Ilu bu okwu amamihe juputara n' ime ya. O bu okwu nghota ya miri emi. Ilu gbanyere mgborogwu n' agumagu odinala. Nke a na-egosi na ilu malitere diwa n' oge gboo. Ya bu, o si n' aka ndi nna nna wee

rute ụmụ ha aka n'oge ugbo a. Ilu bu isi sekpu nti n'asusu Igbo. Ndi okenye na-atukari ilu iji nye ndumodu, kuzie ihe maobu ziputa eziokwu nke a gaghi ejinwu okwu nkiti ziputa. Nke a mere e ji e kwu na nwata na-anọ okenye nso na-amakari ihe.

Otutu ndi okammauta n'agumagu akowaala ilu n' uzọ di iche iche. Nnabuenyi Ugonna n' echiche ya, dika Inno Nwadike si ziputa ya, kowara na ilu bu enyo nke e si na ya ahuchata amamihe mmadu (120). Emmanuel Obiechina kowara ilu di ka mkpuru aki nke amamihe ndi obodo di n' ime ya. O gakwara n'ihu kwuo na o bu echiche ndi mmadu a chikotara na mkpuruokwu olenale, ma burukwa uzọ di nkenke ohanaze si echeta ihe ndi di na mmuta maka ndu a na-ebi kwa ubochi (156). Chinua Achebe kowara ilu dika mmanu ndi Igbo ji eri okwu. Ilu Igbo malitere diwa mgbe ndi nna ha malitere ndu. Rems Umeasiegbu kwenyere na nke a. O kowara ilu di ka okwu ndi Igbo nabatara nke juputara n'amamihe na nsirihuwa ndi nna nna ha.

Mgbe ufodu nghota di n'ilu Igbo anaghi ese elu. Nke a mere na ufodu ilu Igbo na-agbagwojukari ufodu mmadu anya. Inno Nwadike kwenyere na nke a, o si, "Ilu di ka okwu di ime na nghota nke na otutu mgbe, o na-agba ofeke ghari, obuladi onye amamihe n'onwe ya. Ya ka e ji atu n'ilu si, onye maara asu, ya su o n'ikwe, ma onye amaghi asu, ya su o n'ala" (120).

Dika e kwurula mbu, ilu Igbo hiwere isi n'agumagu odinala Igbo, o bukwu ntala ndi Igbo, omenala na nsirihuwa ha dabeere n'agumagu odinala Igbo. George Onwudiwe kwenyere nke a. o bu nke a mere o ji kwu na ilu so n' udi agumagu onu Igbo, o bukwu ntala ndu Igbo, omenala na nsirihuwa ha gbanyere mgborogwu n'agumagu odinala ha.

Ilu bara nnukwu uru n'ekwumekwu na n'ederede. Ndi okaokwu na ndi odee na-esite n'ilu eziputa amamihe di iche iche. Nke a mere Ikechukwu Asika ji na-ekwusi ike na n'agbanyeghi udi mmepe na mgbanwe teknuzuru na-eweta n'oge ugbo a, na ilu ka na-aruriri oru puru iche na nrurita uka, okwu, mmeme di iche iche n'etiti ndi guru akwukwo na ndi agughi akwukwo (16).

Mputara iduuazi Igbo

Iduuazi Igbo bụ otu n'ime ngalaba agumagu ederede Igbo e nwere. A na-eziputa iduuazi Igbo n'ụdị akụkọ. Inno Nwadike chikọtara mputara iduuazi n'ụzọ a:

Na ngalaba agumagu niile, iduuazi bụ nke kacha pụta ihe ma buru nke a kacha agụ n'ụwa niile. N' ikwu eziokwu, ọ dibeghi isiokwu, onodu mmadu, nke anatabeghi edemede n' iduuazi. N' iduuazi Igbo, a na-eziputa akukọ ihe mere n'oge gara aga, ihe na-eme ugbo a, na ihe nke ga-eme n'odinihu. Ihe ndi a nwere ike buru ihe mere eme n'ezie, ihe ndi na-emeghi eme, maobu ihe mere eme nke a roghariri aroghari iji mee ka a ghara ima onye bu onye ma obu ebe bu ebe (42).

Mputara Abu

Mgbe ufodu, ihe gbasara mputara abụ na-agbagwojukari ufodu mmadu, okachasi umu akwukwo anya. Tupu a gaa n'ihu n'ederede a, ọ di mkpa ka e nyetu ufodu nkowa ntala gbasara abụ Igbo. Otutu ndi okammuta enyela nkowa di iche iche gbasara abụ. N'ebe a, a ga-eleba anya na nkowa di iche iche ndi okammuta n'agumagu Igbo na nke Bekee nyerela gbasara abụ. A na-atu anya na nke a ga-enye aka mee ka a ghotawanye ederede a.

Abu bu otu n'ime ngalaba agumagu e nwere. Na nkowa nke ya, Inno Nwadike si,

Abu bu ihe odide ma o bu ogugu si n'uche puta nke a (sic) dere ma o bu guo n'uzo di mpirisi, tumadu nke na-akowa echiche di omimi ma o bu nke ezi uche n'asusu na-enweghi atu iji gosiputa ihe mere eme ma o bu ihe a na-ele anya gaje ime eme (38).

Site na nkowa a, Nwadike mere ka a mata na a na eji asusu di ogo eziputa abụ. N'echiche ya ozo, Inno Nwadike nyewanyere nkowa maka abụ. O si, "Abu, dika ngalaba agumagu ozo, bu orunka nke e tinyere n'asusu di ogo, hazie n'usoro puru iche, bia nwee echiche miri emi na mmetuta n'ahu na n'obi" (72). Ihe ndi ozo putara ihe na nkowa a bu na abụ na-enwe nhazi puru iche, echiche miri emi na mmetuta obi.

Na nghota ya gbasara ihe bu abụ, Christian Anozie si, "Abu bu otu udi agumagu juputara na nka, mmadu ji akowa ndu ekere na

ihe ndị ọzọ a na-abụ na-eme n'ụwa" (14). Nkọwa Anọzie a dabara nke oma n'ihe na ụfọdu ndị odeabụ na-eji abụ ha akọwapụta ihe dị iche iche gbasara ekerechi na ihe na-emegasị na ndụ na n'ụwa. Ha na-ejikwa abụ ha akatọ akparamagwa ọjọọ n'ohaobodo. N'echiche nke ya Christian Ekwealor si, "Abụ bụ ngalaba agumagu na-ejikarị enyookwu (nhụrunuuche) na ndanusoro arụ ọrụ. Ọ bụ eziokwu na a na-edede abụ n'ogbara n'ogbara ma ọ bughị nke a na-emebe abụ. Ihe na-emebe abụ bụ nkaasụsụ e jiri dee ya" (26). Echiche a na-akọwa na ihe mere abụ ji dị iche na ngalaba agumagu ndị ọzọ bụ na ọ na-eji nkaasụsụ na ndanusoro arụ ọrụ n'uzọ puru iche. Chike Okoye kọwara na ọrụ kacha mkpa abụ na-arụ bụ na ọ na-ezipụta nkamma. Nkamma abụ na-agbadokarị ụkwụ na ụda na nhụrunuuche, ya bụ ihe ọ na-eme ka a nụ, na ihe ọ na-eme ka e jiri anya ime echiche hụ, nke na-akpalite mmasị. Ikechukwu Asika kọwara na abụ bụ echiche nke e ziputara n'ụdị ahiri bụ nke na-akpalitekaricha mmetụtaobi omiiko, iwe, obi ilu, mmasị, mwute, ọñụ, egwu, afọ ojuru, ndidi nakwa nghota ndụ na ihe dị iche iche dị na n'okirikiri mmadu.

Mputara Agumagu Igbo

Agumagu ederede Igbo bụ agumagu ndị ahụ e cheputara, nke na-eziputa echiche na uzọ ndụ ndị Igbo tinyere omenaala ha bụ nke e jiri naanị asụsụ Igbo wee dee. Tupu a nabata nkọwa a, dika Goddy Onyekaonwu si kwọwa, e nwere ndorondoro ndị kwe na ndị ekweghi n'etiti ndị okammuta agumagu Igbo. Ndorondoro a mere ka e nwee otu abuo. Otu nke mbu bụ ndi kwenyere na nkowa a e nyere. Ha gunyere ndi okammuta ndi a: Emenanjo, Nnabuenyi Ugonna, Mmaduka, Obumselu na Onyekaonwu.

Goddy Onyekaonwu gara n'ihu kowaa na ndi otu a kwenyere na ihe ndi a bu ihe di mkpa iji kpebi ihe bu agumagu Igbo:

- i. Ọ ga-abụ nke na-eziputa echiche na uzọ ndụ ndị Igbo.
- ii. Ọ ga-aburiri asụsụ Igbo ka e ji ziputa ya. N'uzọ ihe abuo a, nke kachasi mkpa bu nke abuo - na a ga-ejiri asụsụ Igbo wee ziputa ya. Nkwenye ha a gbadoro ukwu n'echiche Obi Wali dika Catherine Acholonu si ziputa ya n'ederede Goddy Onyekaonwu. Ọ kowara na ihe bu agumagu Afrika ga-aburiri nke e ji asusu ndi Afrika wee dee (5).

Nnyigide: Onọdụ ilu igbo n'idiuazị na abụ Tony Ubesie...

Goddy Onyekaonwu zipuputakwara ndị nọ n'otu nke abụọ. Ha gunyere ndị okammuta ndị a: Ernest Emenyonu, Catherine Acholonu, E. Ebeogu na N. Inyama. O mere ka a mata na ndị a bụ ndị kwenyere na agumagu ederede Igbo bụ agumagu ahụ nwa amaala Igbo dere, nke na-eziputa echiche na uzọ ndụ ndị Igbo bụ nke e jiri asụsụ Igbo maọbụ nke Bekee wee dee. Dịka Goddy Onyekaonwu si kọwa, ndị otu a kwuru na ihe dị mkpa ịji mata agumagu ederede Igbo bụ ihe ndị a:

- Nwa amaala Igbo ga-ederiri ya
- O ga-eziputa echiche na uzọ ndụ ndị Igbo
- A ga-eji asụsụ Igbo maọbụ nke Bekee wee deputa ya.

Ọzọ, Goddy Onyekaonwu ziputara arụmaru ụka otu nke abụọ ịi akwado ihe ha na-ekwu bụ ndị a:

- Na nwa amaala obodo ọzọ agaghị amacha ntọala na ihe niile mejuputara asụsụ Igbo nke ịji ya wee dee agumagu Igbo.
- Na o teelari asụsụ Bekee jiri were onọdụ na ndụ ndị Igbo na ala Najirịa. Nke a mere na e jizi ya mere asụsụ mmekorita na Najirịa. N'ih i nke a, ma e jiri asụsụ Igbo maọbụ nke Bekee deputa agumagu Igbo na o dighi ihe di njo na ya; kama ihe di mkpa bu na o na-eziputa echiche na uzọ ndụ ndị Igbo.

Goddy Onyekaonwu mekwara ka a mata na ndị otu nke mbu gbaghara echiche ndi otu nke abuo site n' ihe ndi a:

- Na o bughị eziokwu na o ga-aburiri nwa amaala Igbo ga-edede agumagu Igbo, n'ih i na nwa amaala Yoruba maobu Hausa a muru n'ala Igbo, zuo n'ala Igbo, guo akwukwo n'ala Igbo, ga-enwe ike imuta asusu Igbo n'udi na o ga-enwe ike ịji ya dee akwukwo agumagu.
- Na o dighi otu asusu nwere ike iwere onodụ asusu ọzọ n'ụwa a. N'ih i nke a, o dighi mgbe asusu Bekee ga-eji nochie asusu Igbo bu nke e ji eziputa agumagu Igbo.
- Na agumagu obula bu asusu ya ka e ji echekwawa ya. Ya bu, asusu ndi ahụ e ji dee ya. O bukwa naani asusu ahụ ka a ga-eji na-eziputa ya.
- Na o dighi uzọ a ga-esi tughari otu asusu wee baa n'asusu ọzọ ma nwee ike iziputacha n'uju echiche di n'asusu e si na ya wee tugharia ya.

Na mmechi arumarụ ụka ha, ha na-akọwa na ọbụladị mbọ niile Chinua Achebe gbara iyi wee webata asụsụ Igbo n'ime agumagu Bekee ọ na-ede, na ọ dighị mgbe a ga-eji were agumagu Achebe dere dika agumagu Igbo. Ha kwuru na ụdị agumagu ndị a Achebe dere dika usụ nke esoghị n'anụ elu nke o ji eso n'anụ ala. Ha esoghị n'agumagu Bekee maọbụ Igbo n'ihia asụsụ e ji dee ha.

Dika Goddy Onyekaonwu si kọwa, ọ bụ ọkpurukpu okwu ndị a ka ndi otu nke mbụ ji merie ndi nke abụọ, e wee kpebie na agumagu ederede Igbo bụ agumagu ndi ahụ na-eziputa echiche na ụzọ ndu ndi Igbo, nke e ji naani asụsụ Igbo wee dee. Chinyere Ezema kwadoro nke a n'ihia na ọ si,

Agumagu ederede Igbo dika iduuazi, ejije na abụ bu nke ji asụsụ kwara ngwa ọrụ nke na otu e si ama nke ọbụla bụ site n'ụdị asụsụ e ji dee ya. Agumagu iduuazi na ejije Igbo ji asụsụ kwara ngwa ọrụ kama na asụsụ abụ na-adị omimi na nghota kariya nke ha (9).

Nnyocha Edemede Nchọputaga

Ọtutu ndi okammuta na ndi ntule agumagu Igbo enyochaala ụfodu akwukwo agumagu Tony Ubesie n'uzo di iche iche. N'ebe a, a galeba anya n'ufodu isiokwu ha merela nchocha na ha nakwa ihe ha chọputara. Nolue Emenanjo lebara anya na nka edemede Tony Ubesie. Ọ chọputara na ọ na-eziputakarị ihe gbasara ndu ya n'iduuazi ya. Sam Uzochukwu lebara anya na nka Ubesie ji edeputa iduuazi ya. ọ chọputara na ọ na-agbadokarị ukwu n'akuko mmereme were edeputa iduuazi ya. Nke a mere na iduuazi ya na-eziputakarị ihe na-eme na gburugburu anyi. N'akuku nke ya, Ernest Emenyonu nakwu na mgbe mmadu na-agu edemede Tony Ubesie, na ọ gachoputa nhiahu ufodu ndi odee Naijiria na-enwe n'iji asụsụ Bekee kowaputa omenala ha n'agumagu ha. O mere ka a mata na ihe e nwere ike ikowaputa gbasara iduuazi Tony Ubesie bu na ọ na-eziputa nkaasusu puru iche. Nke a na-eme na edemede ya na-akpa ochi ma na-adikwa mfe ogugu.

Tony Ubesie na ilu Igbo

Tony Ubesie bụ odee agumagu Igbo a maara na-ewebakarịcha ilu Igbo n'akwukwọ agumagu ya. Ufọdụ ndị oguu na ndị ntule agumagu na-agbaru ihu n'otutu ilu Tony Ubesie na-ewebata n'akwukwọ agumagu ya. Ufọdụ na-akowa na nke a na-enye ufọdụ ndị oguu amaghị asusu Igbo nhiahu na nghota. O bụ onọdụ a kpalitere ederede nchọcha a, nke a na-eleba n'ufọdụ ilu Igbo o webatara n'oru nka ya, etu o si webata ha, oru ilu ndi ahụ na-arụ nakwa uru ha bara n'agumagu.

Ihe mbu putakarichara ihe gbasara ka Ubesie si ewebata ilu n'akwukwọ agumagu ya bu na o na-ejikari ilu enye akwukwo iduuazi ya aha. N'akwukwo iduuazi ndi o biputara, anyi choputara na o bu naani iduuazi ya o kporo Juo Obinna bu nke o jighi ilu ziputa aha ya. Ndi ozọ bucha ilu Igbo ka o ji ziputa aha ha. Ha gunyere *Ukwa Ruo Oge Ya, Isi Akwu dara N'ala. Mmiri Oku e ji egbu Mbe, Ukpama Okpoko Buuru, Ukpaka Mijiri Onye Ubia*, dgz. Anyi choputakwara na o na-agbadokari ukwu n'ilu Igbo ndi a o ji mere aha iduuazi ya eziputa akuko ndi dabara nke oma n'isiokwu iduazi ya obula.

Anyi choputara na Tony Ubesie na-ewebata otutu ilu n'akwukwọ agumagu ya. Mana ilu obula o webatara na-enwe ebumnobi o ji ewebata ya. O na-ewebatakarị ilu ndi a iji mee ka ihe o na-akowa doo anya nke oma. Na *Mmiri Oku E ji Egbu Mbe*, o webatara ilu a: "Gburugburu ka a na-agba ukwu ose, a naghị arị ya elu" (p.49). Ebumnobi o ji webata ilu a bu ka o kowaputa nke oma, onodu Enyi n'obodo ya mgbe o na-ezu ohi. O bu eziokwu na onye obula maara na Enyi bu onye ohi na-akpa mkpamkpa n'obodo. Mana o nweghi onye egwu kwere gwa ya ihe o na-eme n'ihu ya. O bu naani n'azu ya ka ndi obodo ya na-ekwu maka ya.

N'otu aka ahụ, n'*Ukpama Okpoko Buuru*, o webatara ilu a: Maazi Ezekwe, ezi ihe ka ala anyi na-atu anya n'aka gi maka na "ibu a na-ebo nwata bu ka isi ya ha". Ubesie ji ilu a wee kowaputa ebumnuche gbasara udi ndumodu Maazi Obijiofo na-enye Maazi Ezekwe, nnukwu onye ohi e chiri echichi Ekwueme n'obodo ya.

A bia n'ihe gbasara ka Ubesie si ewebata ilu n'agumagu ya, anyi choputara na o na-akowakarị ilu ufodu o na-ewebata n'oru ya. Nke a bu iji mee ka oguu ghota ihe o na-ekwu nke oma. Na Juo Obinna, o webatara ilu a: "Oji o bu la dara n'ala bu ndi mmuo ka o na-eche" (p.68). O chere na ufodu ndi oguu agaghị aghotacha ilu a. Nke a

mere o ji gaa n'ihu n'usoro akuko ya wee kowaputa ya n'uzo di etu a: "Soja o bu la e bu bia n'ihu ogo bu onwu ka o biara iche, mmadu egbughi ya, o gbuo mmadu". N' *Isi Akwu Dara N'ala*, o webatara ilu a: "a chowa a hu anaghi ako na be dibia" (p.44). O gakwara n'ihu were okwu ndi a kowaputa ilu a: "Ma onye chowa akuko agha, ya jewe ebe moto na-akwusi na o bu ebe ahụ ka o ga-anu ma ndi bu ezi okwu na ndi bu ugha. Ebe ozo o nyekwara nkowa gbasara ilu o webatara n'iduuzi ya bu na *Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe*. O webatara ilu a: "Ndi Igbo turu ilu si na o bu aghugho ka agadi ji ejide onye ara" (p.46). O gakwara n'ihu were ahiriokwu a kowaputa nke a: "Aghugho ka Udenze bu agadi jiri jide onye ara bu Enyi".

Anyi choputarakwara na Ubesie na-esite n'ilu ya akpa ndi oguu ochi. Na Juo Obinna, mgbe o na-akowa ihe gbasara akparamagwa Obinna oge a na-anu agha, o webatara ukabuilu ndi a iji kpa ndi oguu amu:

- i. Oke mabara n'ite ofe ndi mmadu maputa. Mgbe ndi ahụ na-achụ ya, ha na-eti mkpa na-asị "lee oke nwude". "lee oke nwude", oke wee tugharia si ha, "unu a na-asị lee oke nwude, unu nuru na oke di ike mgba, nke mmadu ano ji na-achụ naani oke ka a nwude ya" (p.120-1).
- ii. Ohia ohia ka ha na-awa. Ha aputaghi n'okporo uzo Obinna ajughị ase ebe ha na-eje, maka na gi na Fada noro nime ulo uka na-ekpe ekpere, o si gi muchie anya, arula uka, muchie, n'ihia na o nwere ihe o huru. Fada abughi nwata n'ekpere (p.143)

N'iga n'ihu, anyi choputakwara na Ubesie na-esite n'ilu Igbo o na-ewebata n'agumagu ya eziputa omenaala na nkwenye ndi Igbo. N'abu o kporo "Oji" n' *Akpa Uche*, o webatara ilu ndi a:

"Oji bu nri mmuo na mmadu nke anyi na mmuo na-eriko".
"Okenye ji oke oji suo ude ndi mmuo a na-ana nti" (p.40-1)

Ubesie ji ilu ndi a wee kowaputa nkwenye ndi Igbo gbasara Oji. Oji bu osisi nwere nnukwu onodu na ndu ndi Igbo. Ha kwenyere na o na-eweta ezi mmekorita n'etiti ha na ndi ichie na ndi nna nna ha nwuru ezigbo onwu. Nke a mere na ha a-eji oji ekpe ekpere ma na-e fe Chi ha n'uzo di iche iche.

Nnyigide: Onọdụ ilu igbo n' iduuazi na abụ Tony Ubesie...

N'abụ ya ọzọ ọ kpọrọ “Okpokoro na Agbọghọ” n' Akpa Uche, o webatara ilu a:

“Anwuru mkpukwe kwuo nwoke

Ọ mara na umu nwaanyi di ike” (p.34).

Ubesie webatara ilu a jiri kwaa onudu nwaanyi n' ezinaulo. Ndi Igbo kwenyere na o bu nwaanyi ka oru isi nri diiri. N' ihi nke a, ufodu umu nwoke ekwetaghị na oru isi nri siri ike. Naani mgbe ha na-aghota ya ma ha nwee oghere isi nri.

Nchikota

Site n'ederede a, a choputara na ilu Igbo e ziputara n' akwukwo agumagu Igbo na-aka eziputa nkwenye, omenaala na nsirihuwa ndi Igbo. Tony Ubesie gbaliri nke ukwu n'iji ilu Igbo di iche iche ziputa echiche na nkwenye ndi Igbo n'uzo puru iche. N'agbanyeghi na o na-ewebata otutu ilu Igbo n'agumagu ya. O na-agbakwa mbo ikowa ha n'uzo ha ga-esi do oguu anya. Nke a mere agumagu ya ji pu iche n'agumagu odee ndi Igbo ozo. Ka o sila di, ederede na-ekwusi ike na o di mkpa ka ndi oguu muta asusu Igbo nke oma. Nke a ga-enyere ha aka igu na ighota nkaasusu di iche iche a na-ewebata n'agumagu Igbo.

Nrụmaka

- Achebe, Chinua. *Things Fall Apart*. London, Heinemann, 1958.
- Anozie, Christian. *Uche bụ Akpa*. Onitsha: Varsity Press, 2007.
- Asika, Ikechukwu. Telling the African side of the Story: Proverb as a Crucial Element in Uchenna Nwosu's *The Rejected Stone*. *Unizik Journal of Arts and Humanities*. Vol. 13, 2012.
- Ekwealor, C. *Agumagu Ederede Igbo*. Nsukka: Paschal Communications, 2009.
- Emenajo, Nolue. "Tony Uchenna Ubesie (1950-1994) The Man and Artist- A Personal Assessment" in *Tony Ubesie: The Man and Artist*. Owerri: Afrika-Link Books, 2001.
- Emenyonu, Ernest. "Tony Ubesie: A New Exciting Nigerian Novelist" in *Tony Ubesie: The Man and Artist*. Owerri: Afrika-Link Books, 2001.
- Nwadike, Inno. *Agumagu ọdinala Igbo (Igbo Oral Literature)*. Onitsha: Africana First, 2003.
- Nwadike, Inno. *Ntọala Agumagu*. Obosi: Ifunanya, 1992.
- Obiechina, Emmanuel. *Culture, Tradition and Society in the West African Novel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- Okoye, Chike. *Essentials of Poetry*. Awka: Besing Books, 2013
- Onwudiwe, George. Proverbs: A Veritable Linguistic Ingredient in Communication in Igbo. *Unizik Journal of Arts and Humanities*. Vol. 8, 2006.
- Onyekaonwu, Goddy. Emenyonu's Concept of the Igbo Novel: A Critical Appraisal's *Unizik Journal of Arts and Humanities* vol. 8, 2006.
- Ubesie, Tonny. *Isi Akwu Dara N'ala Ubesie*. Ibadan: Ouford University Press, 1973.
- Ubesie, Tonny. *Mmiri oku Eji Egbu Mbe*. Ikeja: Longman, 1974.
- Ubesie, Tonny. "Okpokoro na Agboghọ" Romanus Ekechukwu (ed.) *Akpa Uche*. Ibadan: University Press, 1975.
- Ubesie, Tonny. "Ọjị". Romanus Ekechukwu (Ed.) *Akpa Uche*. Ibadan: University Press, 1975.
- Ubesie, Tonny. *Ụkpaka Mịiri Onye ụbiam*. Enugu: Nwamife, 1975.
- Ubesie, Tonny. *Ụkpana Okpoko Buuru*. Ibadan: University Press, 1975.

Nnyigide: Onọdụ ilu igbo n'idiuuzi na abụ Tony Ubesie...

Ubesie, Tonny. *ụkwa Ruo Oge Ya*. Ibadan: Ouford University Press, 1973.

Ugonna, Nnabuenyi. "Ilu in Spoken Igbo Literature". *Lagos Notes and Records* 5, 54-64.

Umeasiegbu, Rems. *The Palm Oil is Speech: Igbo Proverbs*. Enugu: Koruna Books, 1986.

Uzochukwu, Sam. "Tony Ubesie and The Art of the Igbo Novel: Some Brief Notes" in *Tony Ubesie: The Man and Artist*. Owerri: Afrika-Link Books, 2001.